

Dariusz Zajac
ORCID: 0000-0002-3515-1779
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

Etyczne aspekty zawodu nauczycielskiego w twórczości pedeutologicznej Andrzeja Michała de Tchorzewskiego (1943–2024)

Ethical Dimensions of Teaching: Insights from
Andrzej Michał de Tchorzewski's Pedeutological
Work (1943–2024)

ABSTRACT

This article focuses on the ethical considerations within the teaching profession as explored in the scholarly endeavors of Professor Andrzej Michał de Tchorzewski. His publications notably examine the realm of values, obligations, and moral competencies inherent in the role of a teacher. These ethical categories can be considered rudimentary in discussions surrounding teacher ethics, as they significantly determine the nature of teachers' professional engagement and influence the efficacy of pedagogical practices across various educational contexts. The purpose of this discussion is to elucidate the axiological, deontological, and aretological dimensions of the teaching profession as conceptualized in de Tchorzewski's pedeutological work.

KEYWORDS

Andrzej M. de
Tchorzewski,
pedeutology, ethics of
the teaching profession,
moral values, moral
duties, moral skills

SŁOWA KLUCZOWE

Andrzej M. de
Tchorzewski,
pedeutologia, etyka
zawodu nauczyciela,
wartości moralne,
powinności moralne,
sprawności moralne

SPI Vol. 27, 2024/2
e-ISSN 2450-5366

DOI: 10.12775/SPI.2024.2.006

Nadesłano: 20.02.2024

Zaakceptowano: 18.03.2024

An analysis of de Tchorzewski contributions reveals a profound concern for the ethical underpinnings of teachers' professional endeavors, which is of vital importance in an ever-evolving and unpredictable educational landscape. Considering de Tchorzewski's extensive body of ethical and pedeutological scholarship, the reflections presented herein serve as a modest prolegomenon to his broader corpus of work.

ABSTRAKT

Treści zaprezentowane w artykule koncentrują się wokół etyki zawodu nauczyciela jako jednego z obszarów twórczości naukowej prof. dra hab. Andrzeja Michała de Tchorzewskiego. Publikacje naukowe Profesora odzwierciedlają w szczególności świat wartości, powinności i sprawności moralnych nauczyciela. Wymienione kategorie etyczne uznać można za rudymenarne w dociekaniach wokół etyki nauczycielskiej, ponieważ w znaczącym stopniu przesądzają one nie tylko o swoistości aktywności zawodowej nauczycieli, w ramach której uobecnia się, w większym bądź mniejszym zakresie, pierwiastek etyczny, ale także decydują o jakości działalności pedagogicznej na różnych szczeblach systemu edukacyjnego, organizowanej i realizowanej przez przedstawicieli wspomnianej kategorii społeczno-zawodowej. Celem przedstawionych rozważań jest próba ukazania aspektu aksjologicznego, deontologicznego oraz aretologicznego zawodu nauczyciela w twórczości pedeutologicznej de Tchorzewskiego.

Dokonana analiza dorobku Profesora przekonuje, że jego publikacje naukowe stanowić mogą wyraz szczególnej troski o etyczny wymiar działalności zawodowej nauczycieli, co ma swoje istotne znaczenie w dobie dynamicznej i nie do końca przewidywalnej rzeczywistości edukacyjnej. Z uwagi na bogatą twórczość etyczno-pedeutologiczną de Tchorzewskiego przedstawione w tekście rozważania stanowią zaledwie jej skromne prolegomena.

Wprowadzenie

Profesor doktor habilitowany Andrzej Michał de Tchorzewski urodził się 22 września 1943 roku w Chełmnie nad Wisłą w rodzinie nauczycielskiej. Świadectwo dojrzałości uzyskał w 1962 roku w Liceum Pedagogicznym w Chełmnie. W latach 1964–1969 podjął studia w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Gdańsku, w której uzyskał tytuł zawodowy magistra pedagogiki. W 1974 roku Rada Wydziału

Humanistycznego Uniwersytetu Gdańskiego nadała mu stopień naukowy doktora nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki, a w roku 1986, na tym samym Wydziale, uzyskał z wyróżnieniem stopień naukowy doktora habilitowanego nauk humanistycznych. W 1990 roku został mianowany na stanowisko profesora nadzwyczajnego, a w 1996 roku otrzymał z rąk Prezydenta RP tytuł profesora nauk humanistycznych (Kwaśniewska, Rak 1994: 193; Jakubiak 2018: 27).

W swoim bogatym dorobku naukowym Profesor de Tchorzewski posiada prace: zwarte autorskie, współautorskie, redakcyjne, współredakcyjne, a także artykuły zamieszczone w czasopismach naukowych, rozdziały w monografiach wieloautorskich oraz hasła encyklopedyczne (Kwaśniewska, Rak 1994: 193; Milerski, Śliwerski 2000: 240; Jakubiak 2018: 30; Leguerinel 2018: 43–59). Dorobek ten można usytuować w pięciu obszarach badawczych, którymi są: 1) teoria wychowania, 2) pedagogika rodziny, 3) etyczno-deontologiczna problematyka zawodu nauczycielskiego, 4) aksjologia pedagogiczna, 5) problematyka oscylująca wokół kształcenia i formacji osobowości kandydatów na nauczycieli (Jakubiak 2018: 29–30). Dostrzeżenie i docenienie tego dorobku znalazło m.in. swoje odzwierciedlenie w laudacji przygotowanej przez prof. dr Irenę Jundziłł z okazji 75. rocznicy urodzin i 50-lecia pracy naukowej Profesora de Tchorzewskiego, która stwierdziła: „Myślę, że w dużym stopniu przyczynił się (Jubilat – D.Z.) do rozwoju teorii wychowania, a także pokrewnych obszarów pedagogiki, zwłaszcza pedeutologii i deontologii nauczycielskiej, aksjologii pedagogicznej i pedagogiki rodziny” (Jundziłł 2018: 25).

W roku 2023 tuż przed śmiercią Profesora ukazała się w Wydawnictwie Naukowym Uniwersytetu Ignatianum w Krakowie jego kolejna książka poświęcona tym razem teorii wychowania moralnego zatytułowana: *Wprowadzenie do pedagogicznej teorii wychowania moralnego* (Kraków 2023), co świadczy o tym, że pomimo choroby Profesor nie zaprzestał swojej aktywności publikacyjnej. Profesor de Tchorzewski zmarł 2 stycznia 2024 roku w Krakowie i został pochowany na Cmentarzu Salwatorskim.

Celem niniejszego artykułu jest dokonanie próby spojrzenia na dorobek naukowy Profesora, wpisujący się w zakres refleksji nad etyką zawodu nauczyciela. Podejmując tę próbę, odwołano się do

struktury tej etyki, tj. aksjologicznej, deontologicznej i aretologicznej (Tchorzewski 1994a: 7; Szewczyk 1998: 111–112), co pozwoli, przynajmniej w jakimś ograniczonym zakresie, na tematyczne ukazanie tego dorobku.

Spuściznę naukową, dotyczącą etyki zawodu nauczyciela, jaką pozostawił po sobie de Tchorzewski, nie sposób przedstawić w sposób pogłębiony w ramach jednego tekstu w postaci ograniczonego objętościowo artykułu. Może on, co najwyżej, stanowić wstęp do bardziej pogłębionych rozważań odnośnie do etycznego wymiaru zawodu nauczyciela w twórczości pedeutologicznej Profesora.

Aksjologiczna struktura etyki zawodu nauczycielskiego

Świat wartości moralnych wiąże de Tchorzewski z etycznym wymiarem zawodu nauczycielskiego. Można wręcz stwierdzić, że pedeutologiczna rzeczywistość aksjologiczna stanowi dla niego podstawę myślenia o nauczycielu w kategoriach etycznych.

W podejmowanych eksploracjach naukowych Profesor poszukuje istoty wartości moralnych i ich związku z celami wychowania, a nade wszystko stara się ukazać powinnościowy charakter wartości, łącząc go z działalnością wartościotwórczą nauczyciela (Molesztak, Tchorzewski, Wołoszyn 1996: 59–80). Szczególne przywiązanie do wartości, głównie moralnych, w obszarze etyki zawodu nauczyciela wynika z tego, że dla de Tchorzewskiego stanowią one źródło nauczycielskich powinności moralnych (Tchorzewski 1997a: 74). Można wręcz przyjąć, że w rozważaniach Profesora złożona i wielowymiarowa aksjologia pedagogiczna jest podstawą deontologii nauczycielskiej.

W aksjologicznym świecie nauczyciela istotne miejsce – zdaniem de Tchorzewskiego – zajmuje godność, którą traktuje jako: „niepowtarzalną wartość, doniosłość, a nawet wspaniałość” (de Tchorzewski 2020a: 162). Godność człowieka w wymiarze aksjologicznym według Profesora:

oznacza bycie wiernym przyjętym wartościom, które służą ukierunkowaniu drogi życiowej człowieka. Dzięki ich odkrywaniu, angażowaniu myśli, woli i działania znajduje się to, czemu należy się poświęcić w życiu. Ich respektowanie w realizacji codziennych zadań wzmacnia także sens życia człowieka (de Tchorzewski 2016c: 23–24).

Szczególne miejsce i rolę tej wartości dostrzega Profesor w procesach edukacyjnych, bowiem godność jest podstawą wzajemnego szacunku oraz uznania nauczyciela i ucznia, a także wytrwałości w poszukiwaniu prawdy i dobra moralnego, tolerancji, życzliwości (Tchorzewski 1997a: 72). Można zaryzykować stwierdzenie, że tak rozumiana godność staje warunkiem wstępnym istnienia innych wartości oraz ich akceptacji, a przede wszystkim urzeczywistniania w uruchamianej przez nauczycieli działalności pedagogicznej.

Inną kluczową wartością, wpisaną w zawód nauczyciela, jest w rozważaniach de Tchorzewskiego odpowiedzialność, którą traktuje jako wskaźnik postawy moralnej nauczyciela (Tchorzewski 1997b: 45–50), wyznacznik tej postawy (de Tchorzewski 2000a: 101–103), warunek dojrzałości zawodowej nauczyciela (de Tchorzewski 1998a: 98–99) i nauczycielskiego profesjonalizmu (de Tchorzewski 2020a: 170–174). Profesor twierdzi wręcz, że tę odpowiedzialność, z uwagi na jej wymiary, należy ujmować wielopłaszczyznowo: sytuacyjnie i personalnie (de Tchorzewski 1998a: 95–98). Złożoność podejmowanych czynności zawodowych, a w szczególności relacje interpersonalne, w jakie uwikłany jest nauczyciel, nakłada na niego szczególnie rodzaj odpowiedzialności, bez której trudno mówić o prawidłowym przebiegu procesu dydaktycznego i wychowawczego.

Obok odpowiedzialności znaczącą pozycję w aksjologicznym świecie nauczyciela odgrywa prawość, którą Profesor ujmuje jako: uczciwość moralną, przyzwoitość etyczną, postawę, która charakteryzuje się szczerością, otwartością, prostolinijnością, niezakłamaniem w kierowaniu się oraz urzeczywistnianiu wartości moralnych (de Tchorzewski 1998a: 91). Prawość, podobnie jak odpowiedzialność, jest wyznacznikiem postawy moralnej nauczyciela.

Prawy nauczyciel – pisze Profesor – to taki, który w swoim postępowaniu całonocnym, osobistym i zawodowym kieruje się określonym dobrem moralnym oraz wolnością jego wyboru. [...]. Postawa prawości nauczyciela zasadza się na wartościach moralnych, które z kolei są podstawą wszelkiego etycznego odnoszenia się do ludzi, do uczniów-wychowanków, a także do samego siebie (de Tchorzewski 2000a: 99).

Z prawością de Tchorzewski wiąże prawdę, która, tak jak odpowiedzialność i prawość, jest wyznacznikiem postawy moralnej nauczyciela (de Tchorzewski 2000a: 100). Jak stwierdza:

Podstawę prawości nauczyciela wyznacza prawda, która jest elementem kształtującym osobiste i społeczne życie jednostki, ułatwiającym osiągnięcie przez nią wyznaczonych celów przyczyniających się do jej pełnego rozwoju. [...]. Nauczyciel buduje swoje relacje z uczniem na prawdzie, na poszukiwaniu jej w procesie dydaktycznym i na kierowaniu się nią w procesie wychowawczym (de Tchorzewski 2000a: 100).

Prawdzie, a zarazem wolności, dobru oraz odpowiedzialności przypisuje Profesor szczególną rolę w aktywności zawodowej podejmowanej przez nauczycieli akademickich. Dostrzegając załamanie się tradycyjnego etosu pracowników nauki oraz mające miejsce w środowisku akademickim sytuacje kryzysowe i konfliktowe, wskazuje na konieczność uwrażliwiania moralnego tego środowiska na podstawowe wartości moralne. Nauczyciel akademicki winien poszukiwać, a zarazem odczytywać na nowo takie wartości, jak: prawda w nauce, wolność oraz tolerancja w jej uprawianiu. Z kolei dobro, które manifestuje się w osiągnięciach w nauce, ma sprzyjać, a zarazem służyć człowiekowi, podobnie jak odpowiedzialność wiążąca się m.in. z wzięciem na siebie skutków własnej aktywności (de Tchorzewski 2001: 72). Tę ostatnią wartość Profesor łączy z godnością i prawością nauczyciela akademickiego (de Tchorzewski 2006a: 343–344). Analizując kwestie aksjologiczne w obszarze etyki zawodu nauczyciela akademickiego, ustala, że prawda, godność, odpowiedzialność, jak również wolność stanowią filary w budowaniu postaw etycznych pracownika nauki (de Tchorzewski 2006b: 342). Etyczność nauczyciela akademickiego to przede wszystkim służenie prawdzie, której nie sposób oddzielić od takich wartości, jak: wolność, odpowiedzialność oraz tolerancja, bowiem stanowią one istotne atrybuty, które przypisane są reprezentantom tej kategorii społeczno-zawodowej (de Tchorzewski 1999b: 75).

Wolności jako wartości nadaje de Tchorzewski w swoich eksploracjach naukowych szczególną rolę (de Tchorzewski 1999c: 5–8). Odnosząc ją do pracy nauczyciela akademickiego, pisze w sposób następujący:

Wolność jako wartość moralna uobecnia się w działaniu i postępowaniu nauczyciela akademickiego, a z racji swej natury jest czymś „do” oraz czymś „od”. Takie podejście pozwala uchwycić ją jako wolność do: nieskrępowanych decyzji, podejmowania wyborów, swobodnego wyrażania poglądów, samodzielnego rozwiązywania problemów, dialogu i współdziałania, nieskrępowanego rozwoju intelektualnego, a także jako

wolność od przedmiotowego traktowania, manipulowania, despotyzmu, autokratyzmu, indoktrynacji, narzuconych schematów myślenia, ingerencji ludzi niekompetentnych (de Tchorzewski 1999b: 76).

Tak rozumiana wolność jako wartość moralna wydaje się być szczególnie istotna w przypadku środowiska akademickiego, zwłaszcza w odniesieniu do uprawiania nauki, która wpisana jest w jego działalność.

W aksjologicznym świecie nauczyciela nie może też – zdaniem de Tchorzewskiego – zabraknąć tolerancji, dzięki której można doświadczać prawdy, wolności i odpowiedzialności, za której sprawą wymienione wartości stają się bardziej dojrzałe i pełnowymiarowe (de Tchorzewski 2000b: 106). Tolerancja najbardziej manifestuje się w wyrozumiałości, kompromisie, a także empatii (de Tchorzewski 1999b: 78). Wszystko to czyni tolerancję wartością szczególnie cenną w dzisiejszej spluralizowanej rzeczywistości społecznej, w tym również edukacyjnej, jednocześnie mając na względzie jej granice, o które Profesor upomina się w swoich dociekaniach naukowych (de Tchorzewski 1998a: 93, 1999b: 78).

Kończąc rozważania wokół aksjologicznej struktury etyki nauczycielskiej, warto podkreślić, że de Tchorzewski w pełni zdaje sobie sprawę z tego, że obecnie mamy do czynienia z kryzysem wartości, który dotknął również szkoły, a tym samym nauczyciela. Profesor pisze o tym następująco:

Załamanie się autorytetu szkoły jako instytucji społecznej i nauczyciela, będącego jednym z podstawowych podmiotów edukacji szkolnej, wiąże się z szeroko rozumianym kryzysem występującym we współczesnym świecie, w tym z kryzysem wartości. Szkoła bowiem przestała być jedynym źródłem wiedzy i szansą na zdobycie niezbędnych umiejętności warunkujących ludzką egzystencję. Z kolei nauczyciel zatracił swój dotychczasowy prymat w procesie edukacji, bowiem funkcje edukacyjne coraz częściej przejmowane są przez wiele pozaszkolnych instytucji oraz osoby niezwiązane profesjonalnie z nauczaniem i wychowaniem rozumianym w sposób tradycyjny (de Tchorzewski 1999a: 34).

Tym bardziej wydaje się być zasadne prowadzenie rozważań odnośnie do kwestii aksjologicznych związanych z uprawianiem zawodu nauczycielskiego, co też czyni konsekwentnie de Tchorzewski w swoich pracach naukowych powstałych na przełomie XX i XXI wieku. Publikacje te stanowią mogą inspirację do namysłu nad aksjologicznym wizerunkiem współczesnego nauczyciela, co w sytuacji

obecnego współcześnie, jak to ujmuje Franciszek Adamski, rozchwiania aksjonormatywnego ładu społeczno-moralnego (Adamski 1999: 11–18) jest jak najbardziej zasadne.

Zaprezentowany przez de Tchorzewskiego zestaw wartości może być podstawą konstruowania modelu aksjologii nauczycielskiej, będącej punktem odniesienia dla organizowanych i realizowanych procesów edukacyjnych. W procesach tych świat nauczycielskich wartości moralnych odgrywa niebagatelną rolę, bowiem w znacznym stopniu determinuje jakość podejmowanej przez nauczycieli aktywności zawodowej na poszczególnych jej płaszczyznach.

Deontologiczna struktura etyki zawodu nauczycielskiego

Obok kwestii aksjologicznych istotne miejsce w twórczości pedeutologicznej de Tchorzewskiego zajmują zagadnienia wpisujące się w deontologię nauczycielską, którą Profesor rozumie jako:

obszar wiedzy o charakterze naukowym, zajmujący się zasadami moralnymi i powinnościami etycznymi (gr. *deon*, *deontos* – obowiązek, to, co niezbędne, konieczne, właściwe; *logos* – słowo, nauka), których przestrzegania i respektowania oczekuje się zarówno od profesjonalnych, jak i nieprofesjonalnych pedagogów, do których współcześnie zalicza się na ogół nauczycieli, wychowawców, opiekunów, instruktorów, moderatorów, animatorów i inne osoby zajmujące się wychowaniem, socjalizacją, edukacją, a także różnymi rodzajami oddziaływań mających na celu formację osobowościową zwłaszcza dzieci i młodzieży, ale także dorosłych (de Tchorzewski 2003: 640).

W połowie lat 80. XX wieku Profesor wskazuje na potrzebę jej nauczania w obrębie akademickiego kształcenia studentów pedagogiki w ramach przedmiotu o nazwie pedeutologia. W jednym ze swoich tekstów pisze:

[...] uczelnie kształcące przyszłych nauczycieli powinny podejmować się wprowadzenia studentów w zagadnienia z zakresu deontologii pedagogicznej. Zagadnienia te mogłyby być realizowane w ramach pedagogiczno-psychologicznego bloku przedmiotowego. Wydaje się, że słuszne byłoby wyodrębnienie przedmiotu nauczania o nazwie pedeutologia z elementami deontologii nauczycielskiej (Tchorzewski 1985: 153).

Zaproponowany prawie czterdzieści lat temu przez de Tchorzewskiego program tej deontologii stanowić może punkt wyjścia do opracowania współczesnej jego koncepcji.

Analizując różnorodne źródła i opracowania, Profesor poszukuje miejsca deontologii nauczycielskiej w polskiej myśli pedagogicznej. W toku swoich analiz naukowych stwierdza, że na przestrzeni dziejów zawód nauczycielski postrzegany był w kategoriach moralno-etycznych. Powinności nauczyciela w swych szczegółach ulegają zmianie wraz z epoką, w której podejmuje on swoją aktywność zawodową. Ranga kwestii deontologicznych zawodu nauczycielskiego związana jest z dwupodmiotowością procesów pedagogicznych, w ramach których występują podmiot wychowujący i podmiot wychowywany. Stąd też społeczeństwo stawiało i nadal stawia przed nauczycielami takie same wymagania, jakie stawia się tylko grupom zawodowym o szczególnym znaczeniu społecznym, np.: lekarzom, prawnikom, oficerom, politykom czy duchownym. Każdy z tych zawodów wymaga od jego reprezentantów cech szczególnych, które wynikają z tego, że właściwości etyczne tych osób mają nie tylko znaczenie jednostkowe, ale również społeczne (Tchorzewski 1993: 28–29). Historyczny kontekst etyki zawodu nauczyciela nabiera szczególnego znaczenia, bowiem pozwala na uchwycenie elementów stałych i zmiennych w obszarze tej etyki, co wydaje się być szczególnie cenne dla wypracowania jej pełnej i koherentnej koncepcji w obszarze zainteresowań współczesnej deontologii.

W monografii współautorskiej zatytułowanej: *W kręgu powinności moralnych nauczyciela* (Bydgoszcz 1994) jeden z rozdziałów Profesor poświęca deontologii nauczycielskiej, w szczególności: powinnościom i obowiązkom, przedmiotowi deontologii, rozwojowi poglądów dotyczących norm deontologii nauczycielskiej i ich swoistości oraz elementarnym obwarowaniom deontologicznym nauczyciela-wychowawcy (Molesztak, Tchorzewski, Wołoszyn 1994: 49–108). Przedstawione w pracy podstawowe powinności i obowiązki moralne nauczyciela stanowić mogą punkt wyjścia do szeroko zakrojonych dyskusji wokół etycznego wymiaru zawodu nauczycielskiego, w szczególności jego deontologicznego subwymiaru.

W swoich tekstach szczególną rolę przypisuje Profesor powinnościom moralnym nauczyciela, zwłaszcza w odniesieniu do ucznia-wychowanka, stwierdzając:

Nauczycielska powinność moralna jest określonym aktem jego współdziałania z uczniem-wychowankiem. Nauczyciel-wychowawca w złożonym procesie edukacyjnym nie może zapominać, że w każdym

„powinieniem” zawarte jest zniewalające zaproszenie do tego, aby uwolnił się od tego, co nieludzkie, co bezwartościowe, co uniemożliwia jemu i jego uczniowi stawać się autentycznymi ludźmi przepelnionymi godnością osobistą i odpowiedzialnością za siebie i za świat, który wspólnie tworzą (Tchorzewski 1997a: 75).

Powinności moralne nauczyciela de Tchorzewski wiąże ze światem wartości moralnych reprezentantów tego zawodu, między innymi w szczególności z: prawością (Tchorzewski 1994b: 72–73; de Tchorzewski 2005: 63), godnością (Tchorzewski 1997a: 72), odpowiedzialnością (de Tchorzewski 1998a: 94–98; 2000a: 101–103), sprawiedliwością (de Tchorzewski 1998a: 93) oraz tolerancją (de Tchorzewski 1999b: 77–78; 2000b: 106). Dostrzegając powinnościowy charakter wartości, etykę nauczycielską Profesor ujmuje jako:

[...] zespół uzasadnionych prawdą i dobrem zasad indywidualnego działania w przestrzeni edukacyjnej, mających charakter powinnościowy, wewnętrznie nakłaniający nauczyciela do kierowania się w swojej pracy zawodowej takimi wartościami, za pomocą których wyprowadza on cele wskazujące uczniowi drogę jego rozwoju jako osoby (Tchorzewski 1998b: 34).

Zainteresowania deontologią zawodu nauczyciela manifestują się także w ramach eksploracji naukowych prowadzonych przez Profesora oscylujących wokół formacji osobowościowej pedagoga, którą określa jako:

[...] dynamiczny i ciągły proces wewnętrznego rozwijania się pedagoga zarówno w trakcie przygotowywania się do zawodu, który obejmuje niezwykle ważne elementy decydujące o jakościowym wymiarze jego działalności zawodowej, ale także pozazawodowej (de Tchorzewski 2008: 9).

Formację tę de Tchorzewski sprowadza do trzech obszarów: intelektualnego, profesjonalnego i etyczno-deontologicznego. Ten ostatni odnosi się do działania pedagoga z punktu widzenia moralnego (co wiąże się z nakazami oraz zakazami określającymi sposób uprawiania zawodu), a także do celów, którym ma on służyć. Analizując ten obszar formacji osobowościowej nauczycieli, Profesor wskazuje, że dotyczy on stosunku nauczycieli do norm moralnych, obowiązków i powinności, zasad etycznych w relacjach: nauczyciel–uczeń, nauczyciel–rodzice ucznia, nauczyciel–inni nauczyciele, nauczyciel–przełożeni. W tym wymiarze formacji nauczycieli ważną rangę przypisuje

de Tchorzewski kwestiom związanym z wrażliwością etyczną, sprawnościami moralnymi, poczuciem odpowiedzialności, a także sumieniem jako subiektywną normą działania etycznego (de Tchorzewski 2008: 8; 2016a: 42–43; 2016b: 233–234; 2020b: 30–35).

Zagadnienia wpisujące się w formację osobowościową Profesor wiąże z tożsamością zawodową nauczycieli. Jak twierdzi, tożsamość ta, obok nauczycielskiej wiedzy, erudycji, mądrości, poznawczej dociekliwości, predyspozycji oraz predylekcji, uwyrażnia się poprzez wrażliwość etyczną, świadomość powinności, a także sprawność moralną, poczucie osobistej odpowiedzialności nauczyciela, czyli tego, co składa się na etyczno-deontologiczny obszar formacji osobowościowej nauczycieli (de Tchorzewski 2022: 119).

Reasumując powyższe rozważania, można przyjąć, że w twórczości pedeutologicznej de Tchorzewskiego, deontologia nauczycielska zajmuje ważne i istotne miejsce. Związane z nią obwarowania etyczne przypisane przedstawicielom zawodu nauczyciela świadczą o osobliwym charakterze podejmowanej przez nich działalności edukacyjnej.

Aretologiczna struktura etyki zawodu nauczycielskiego

Rozpatrując etyczne aspekty w twórczości pedeutologicznej de Tchorzewskiego, nie sposób też pominąć kwestii aretologicznych. Aretologiczna postać etyki wiąże się z cnotami moralnymi (gr. *arete* = cnota + *logos* = nauka) (Klimowicz 1994: 17). W literaturze przedmiotu cnoty moralne niejednokrotnie utożsamiane są ze sprawnościami moralnymi i – jak zauważa de Tchorzewski – stanowią one praktyczny wymiar cnót (de Tchorzewski 2017: 27–30). W swojej dorobku naukowym Profesor poświęca wiele miejsca sprawnościom moralnym, nadając im swoistą rangę i znaczenie w działalności edukacyjnej nauczycieli.

Sprawności moralne Profesor postrzega jako: „zbiór trwałych postaw i model zachowań pojedynczych osób, pewnych grup ludzi czy środowisk społecznych, charakteryzujących się uznawaniem określonego systemu wartości i kierowaniem się wynikającymi z nich normami” (de Tchorzewski 2013a: 88). Sprawności moralne to także – jak ustala de Tchorzewski –

[...] niezawodność w postępowaniu, będącą relacją skierowaną na zewnątrz podmiotu działającego. [...] to stała skłonność i nabyta gotowość do spełniania dobra, pod warunkiem, że człowiek odróżnia dobro od zła. [...] to etyczny wymiar postępowania każdego człowieka. Treścią sprawności moralnych jest dobro moralne (de Tchorzewski 2017: 29).

Odnosząc sprawności moralne do nauczyciela, Profesor traktuje je jako element profesjonalizmu pedagogicznego. Od nich uzależnione jest dopełnianie obwarowań etycznych związanych z podejmowaną działalnością dydaktyczno-wychowawczą (de Tchorzewski 2010: 211). Ten rodzaj nauczycielskich sprawności ujmuje jako:

[...] nabytą zdolność do niezawodnych działań w postępowaniu dydaktyczno-wychowawczym i opiekuńczym nauczyciela, związanych bezpośrednio lub pośrednio z wypełnianiem obowiązków i powinności o charakterze moralnym (de Tchorzewski 2016a: 44).

Analiza publikacji naukowych Profesora przekonuje o bogactwie i zróżnicowaniu sprawności moralnych współczesnego nauczyciela, które w znacznym stopniu wyznaczają jakość podejmowanych przez niego czynności w ramach uruchamianej aktywności zawodowej.

Szczególne uwagę de Tchorzewski zwraca na sprawność moralną nauczyciela, jaką stanowi nadzieja, która wraz z wiarą i miłością jest podstawą działania pedagogicznego i nadaje indywidualny sens temu działaniu. Skłania ona do refleksji i jest zarazem motywem sprawczym działań autentycznie pedagogicznych, sprowadzających się do przekazania uczniowi czegoś ważnego (de Tchorzewski 2014: 17–18). W jednym ze swoich tekstów poddaje analizie nadzieję jako cnotę, która usprawnia jakość życia współczesnego człowieka, ukazując dwa jej zasadnicze filary, a mianowicie: ufność i otuchę (de Tchorzewski 2018: 31–54). Zaprezentowane w nim rozważania stanowią mogą cenną inspirację w kierunku poszukiwania miejsca i roli nadziei w obszarze etyczności nauczycieli.

Do innych sprawności moralnych, na które zwraca uwagę Profesor, należy miłość, która wraz z roztropnością i cierpliwością stanowi wyraz mądrości życiowej, w tym również mądrości wychowawczej (de Tchorzewski 2013b: 25). Miłość traktuje jako przyczynę wychowania, jest ona bowiem warunkiem nawiązywania relacji między podmiotem wychowującym i podmiotem wychowywanym (de Tchorzewski 2012: 57–58).

Sprawnością moralną, o której również wspomina de Tchorzewski, jest męstwo, które stanowi dowód szlachetności człowieka, jak również wyraz stosunku do piękna moralnego. Męstwo jako cnota kardynalna powinna być – zdaniem Profesora – sprawnością moralną (de Tchorzewski 2015: 64). Dostrzegając złożony i skomplikowany charakter współczesnej rzeczywistości edukacyjnej, stwierdza:

Dynamicznie rozwijający się współczesny świat wymaga od nauczyciela i wychowawcy szczególnej postawy męstwa. Nie jest to jednak w przypadku zawodu nauczyciela-wychowawcy męstwo, które wymagałoby od niego złożenia ofiary z własnego życia. A mimo to, kiedy w złożoność społecznej rzeczywistości wkomponowane są wszystkie procesy pedagogiczne, których jakość zdeterminowana jest wieloma różnymi kryzysami, od nauczyciela-wychowawcy oczekuje się pewnej postawy, determinowanej obecnie przez niemalże globalny chaos aksjonormatywny (de Tchorzewski 2015: 67).

Męstwo wpisujące się w zestaw sprawności moralnych nauczyciela oznaczać może odwagę, a nawet heroizm w podejmowaniu przez niego niełatwych decyzji i działań moralnych, mających nieobojętne znaczenie dla tych podmiotów, z którymi wchodzi on w bezpośrednie relacje interpersonalne w procesach edukacyjnych.

Obok zaprezentowanych powyżej nauczycielskich sprawności moralnych de Tchorzewski wskazuje także na takie, jak: autokreatywność, samodyscyplina, sumienność, pracowitość (de Tchorzewski 1999b: 79–81). Tak jak wszystkie inne sprawności moralne, również te mają służyć pełniejszemu i dojrzałszemu wykonywaniu zawodu nauczycielskiego pod względem etycznym. Stąd też powinny składać się na profesjonalne wyposażenie każdego nauczyciela, bez względu na szczebel edukacji, w ramach którego podejmuje on swoją działalność dydaktyczną, wychowawczą czy opiekuńczą. Praca zawodowa nauczyciela, z uwagi na jej specyficzny charakter, stanowi szczególnie miejsce dla ujawniania, rozwijania i doskonalenia sprawności moralnych, niezbędnych do prawidłowego jej wykonywania.

Zakończenie

Przedstawiony w tekście, z konieczności w sposób skrótowy, jeden z obszarów dorobku naukowego de Tchorzewskiego przekonuje, że Profesor z dużą erudycją i starannością stara się uchwycić

etyczny wymiar zawodu nauczyciela zarówno w aspekcie moralnych wartości i powinności, jak również sprawności jego reprezentantów. Publikacje Profesora stanowią wyraz jego wizji zawodu nauczyciela w kontekście etycznym, który ze względu na swoją subtelność i złożoność wymaga nieustannych eksploracji naukowych, w szczególności w obszarze współczesnej pedeutologii. Interesujące przemyślenia zaprezentowane przez de Tchorzewskiego mogą być dla osób, którym bliska jest podejmowana przez Profesora problematyka etyczno-pedeutologiczna, siłą motywującą w kierunku poszukiwania odpowiedzi na rudymenarne pytania: jak być współcześnie nauczycielem etycznym, jakim wartościami, a zarazem powinnościom moralnym należy być wiernym w uprawianiu zawodu nauczycielskiego, które z proponowanych sprawności moralnych nauczyciela odgrywają najważniejsze znacznie w uruchamianej aktywności edukacyjnej.

Odpowiedź na powyższe pytania nie należy zapewne do łatwych i jednoznacznych. Wymaga ona szerszej refleksji wokół podejmowanej przez nauczycieli działalności w obszarze edukacji. Konkludując, można stwierdzić, że publikacje naukowe Profesora de Tchorzewskiego mają nie tylko walor teoretyczny, ale także praktyczny. Stąd też warto mieć na uwadze ten dorobek podejmując namysł wokół etycznego wymiaru zawodu nauczycielskiego zarówno w jego kształcie pożądanym, jak i aktualnym.

Bibliografia

- Adamski F. (1999). *Kulturowe i polityczne podłoże rozchwywania aksjonormatywnego ładu społeczno-moralnego*, [w:] F. Adamski, A.M. de Tchorzewski (red.), *Edukacja wobec dylematów moralnych współczesności*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, s. 11–18.
- Jakubiak K. (2018). *Prof. dr hab. Andrzej Michał Tomasz de Tchorzewski – biografia naukowa*, [w:] M. Chrost, K. Jakubiak (red.), *Wychowanie – socjalizacja – edukacja. Księga jubileuszowa dedykowana Prof. dr. hab. Andrzejowi Michałowi de Tchorzewskiemu z okazji 75. rocznicy urodzin i 50-lecia pracy naukowej*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum, s. 27–33.
- Jundziłł I. (2018). *Laudacja na cześć mojego Ucznia – Jubilata*, [w:] M. Chrost, K. Jakubiak (red.), *Wychowanie – socjalizacja – edukacja. Księga jubileuszowa dedykowana Prof. dr. hab. Andrzejowi Michałowi de Tchorzewskiemu z okazji 75. rocznicy urodzin i 50-lecia pracy naukowej*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum, s. 21–25.

- Klimowicz E. (1994). *Aretologia*, [w:] S. Jedynak (red.), *Mały słownik etyczny*, Bydgoszcz: Oficyna Wydawnicza „Branta”, s. 17.
- Kwaśniewska K., Rak M. (1994). *Naukowcy Bydgoszczy. Słownik biograficzny 1994*, Bydgoszcz: Instytut Wydawniczy „Świadek”, s. 193–194.
- Leguerinel A., J.-A. (2018). *Bibliografia Andrzeja Michała de Tchorzewskiego (1970–2018)*, [w:] M. Chrost, K. Jakubiak (red.), *Wychowanie – socjalizacja – edukacja. Księga jubileuszowa dedykowana Prof. dr. hab. Andrzejowi Michałowi de Tchorzewskiemu z okazji 75. rocznicy urodzin i 50-lecia pracy naukowej*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum, s. 43–59.
- Milerski B., Śliwerski B. (red.). (2000). *Pedagogika. Leksykon PWN*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Molesztak A., Tchorzewski A., Wołoszyn W. (1994). *W kręgu powinności moralnych nauczyciela*, Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy.
- Molesztak A., Tchorzewski A., Wołoszyn W. (1996). *W kręgu wartości moralnych nauczyciela*, Warszawa: Wyższa Szkoła Pedagogiczna Towarzystwa Wiedzy Powszechnej.
- Szewczyk K. (1998). *Wychować człowieka mądrego. Zarys etyki nauczycielskiej*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Tchorzewski A. (1985). *O potrzebie nauczania pedeutologii z elementami deontologii nauczycielskiej w uczelniach pedagogicznych*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy. Studia Pedagogiczne”, z. 13, s. 145–157.
- Tchorzewski A. (1993). *Miejsce etyki i deontologii nauczycielskiej w polskiej myśli pedagogicznej*, [w:] A.M. Tchorzewski (red.), *Problemy etyczno-deontologiczne zawodu nauczycielskiego w okresie przemian ustrojowych w Polsce*, Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy, s. 17–32.
- Tchorzewski A.M. (1994a). *Dyskurs wokół wartości i powinności moralnych nauczyciela*, [w:] A.M. Tchorzewski (red.), *Rola wartości i powinności moralnych w kształtowaniu świadomości profesjonalnej nauczycieli*, Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy, s. 7–9.
- Tchorzewski A.M. (1994b). *Prarówność jako zasadnicza postawa i powinność moralna nauczyciela*, [w:] A.M. Tchorzewski (red.), *Rola wartości i powinności moralnych w kształtowaniu świadomości profesjonalnej nauczycieli*, Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy, s. 71–76.
- Tchorzewski A.M. (1997a). *Świat wartości i powinności nauczyciela w procesach edukacyjnych*, [w:] W.M. Wołoszyn (red.), *Aksjodeontologiczne aspekty relacji osobowych w procesach edukacyjnych*, Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy, s. 71–75.

- Tchorzewski A. (1997b). *Odpowiedzialność jako wskaźnik postawy moralnej nauczyciela*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy. Studia Pedagogiczne”, z. 30, s. 45–50.
- Tchorzewski de A.M. (1998a). *Wielopłaszczyznowa odpowiedzialność nauczyciela*, [w:] A.M. de Tchorzewski (red.), *Odpowiedzialność jako wartość i problem edukacyjny*, Bydgoszcz: Wydawnictwo Wers, s. 89–100.
- Tchorzewski A.M. (1998b). *Prawda i dobro jako siła sprawcza etyki nauczycielskiej*, [w:] A. Andrzejuk (red.), *Zagadnienie etyki zawodowej*, Warszawa: Oficyna Wydawnicza Navo, s. 29–35.
- Tchorzewski de A.M. (1999a). *Nauczyciel w sytuacji konfliktu wartości*, [w:] F. Adamski, A.M. de Tchorzewski (red.), *Edukacja wobec dylematów moralnych współczesności*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, s. 33–37.
- Tchorzewski de A.M. (1999b). *Etyczno-deontologiczne aspekty działalności zawodowej pracy nauczyciela akademickiego*, [w:] K. Duraj-Nowakowa (red.), *Nauczyciele akademicy w procesie kształcenia pedagogów*, Kraków–Łowicz: Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Mazowiecka Wyższa Szkoła Humanistyczno-Pedagogiczna, s. 73–82.
- Tchorzewski de A.M. (1999c). *Wolność jako wartość i problem edukacyjny. Wprowadzenie*, [w:] A. M. de Tchorzewski (red.), *Wolność jako wartość i problem edukacyjny*, Bydgoszcz: Wydawnictwo Wers, s. 5–8.
- Tchorzewski de A.M. (2000a). *Podstawowe wyznaczniki postawy moralnej nauczyciela*, [w:] M. Jakowicka, K. Stech (red.), *Pedagogiczne aspekty praw człowieka i konwencji praw dziecka. Założenia i rzeczywistość*, Zielona Góra: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Tadeusza Kotarbińskiego, s. 97–103.
- Tchorzewski de A.M. (2000b). *Tolerancja jako element etosu nauczyciela akademickiego*, [w:] A.M. de Tchorzewski, W.M. Wołoszyn-Spirka (red.), *Tolerancja jako wartość i problem edukacyjny*, Bydgoszcz: Wydawnictwo Wers, s. 103–108.
- Tchorzewski de A.M. (2001). *Wyzwania i wybory moralne w pracy nauczyciela akademickiego*, „Pedagogika Szkoły Wyższej”, nr 18, s. 69–73.
- Tchorzewski de A.M. (2003). *Deontologia nauczycielska*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, red. T. Pilch, t. 1: A–F, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Zak”, s. 640–643.
- Tchorzewski de A.M. (2005). *Prarówność – atrybut czy aberracja w procesie kształcenia akademickiego*, „Edukacja”, nr 4, s. 62–76.
- Tchorzewski de A.M. (2006a). *Odpowiedzialność nauczyciela akademickiego (między dyskursywnym sporem a onirycznym dialogiem)*, [w:] K.W. Jaskot (red.), *Wprowadzenie do pedagogiki szkoły wyższej*, Szczecin: Oficyna In Plus, s. 343–349.
- Tchorzewski de A.M. (2006b). *Etyka zawodu nauczyciela akademickiego. Między tradycją a współczesnością*, [w:] K.W. Jaskot (red.), *Wprowadzenie do pedagogiki szkoły wyższej*, Szczecin: Oficyna In Plus, s. 335–342.

- Tchorzewski de A.M. (2008). *Rzecz o trzech obszarach formacji osobowościowej pedagoga*, „Ruch Pedagogiczny”, nr 3–4, s. 5–11.
- Tchorzewski de A.M. (2010). *Sprawności moralne nauczyciela jako element profesjonalizmu pedagogicznego*, [w:] A. Karpińska (red.), *Dialog o edukacji wobec zmian w globalizującym się świecie*, Białystok: Trans Humana, s. 207–216.
- Tchorzewski de A.M. (2012). *Miłość jako przyczyna wychowania*, [w:] I. Jazukiewicz (red.), *Wychowanie jako mądrość miłości*, Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, s. 41–59.
- Tchorzewski de A.M. (2013a). *Wychowanie zdrowotne jako obszar urzeczywistniania się sprawności moralnych*, [w:] K. Guzowski, A. Kostenecka, G. Barth (red.), *Osoba a wychowanie*, Lublin: Wydawnictwo KUL, s. 83–102.
- Tchorzewski de A.M. (2013b). *Sprawności moralne jako wyraz świadomości wychowawczej i kultury pedagogicznej*, [w:] I. Jazukiewicz, E. Rojewska (red.), *Sprawności moralne wychowawcy*, Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, s. 11–27.
- Tchorzewski de A.M. (2014). *O potrzebie i pożytkach nadziei w wychowaniu*, [w:] I. Jazukiewicz, E. Rojewska (red.), *Nadzieja i sprawiedliwość jako sprawności moralne w wychowaniu*, Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, s. 17–30.
- Tchorzewski de A.M. (2015). *Męstwo jako cnota i sprawność moralna elementem formacji pedagoga*, [w:] I. Jazukiewicz (red.), *Męstwo i długomysłność jako sprawności moralne w wychowaniu*, Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, s. 59–73.
- Tchorzewski de A.M. (2016a). *O potrzebie zmian w formacji profesjonalnej nauczycieli*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny”, nr 3, s. 33–50, DOI: 10.17951/lrp.2016.35.3.33
- Tchorzewski de A.M. (2016b). *Rudymentalne właściwości formacji osobowościowej nauczyciela-wychowawcy*, [w:] A. Karpińska, M. Zińczuk, P. Remża (red.), *Edukacja wobec niepowodzeń i szans ich minimalizacji*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, s. 225–241.
- Tchorzewski de A.M. (2016c). *Metafizyka i doświadczanie godności*, [w:] I. Jazukiewicz, A.M. de Tchorzewski (red.), *Godność jako wartość i problem edukacyjny*, Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, s. 19–34.
- Tchorzewski de A.M. (2017). *Cnoty, wartości i sprawności moralne kategoriami języka nauk pedagogicznych*, [w:] I. Jazukiewicz, E. Rojewska (red.), *Sprawności moralne a wartości*, Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, s. 13–33.
- Tchorzewski de A.M. (2018). *Nadzieja – cnota usprawniająca jakość życia współczesnego człowieka*, „Studia Paedagogica Ignatiana”, t. 21, nr 4, s. 31–54, DOI: 10.12775/SPI.2018.4.002

- Tchorzewski de A.M. (2020a). *Rzecz o godności, autorytecie i odpowiedzialności nauczyciela w czasach chaosu aksjonormatywnego*, „Horyzonty Wychowania”, t. 19, nr 50, s. 161–176, DOI: 10.35765/hw.1982
- Tchorzewski de A.M. (2020b). *Nauczyciel w paradygmacie formacji osobowościowej*, „Studia Paedagogica Ignatiana”, t. 23, nr 4, s. 19–46, DOI: 10.12775/SPI.2020.4.001
- Tchorzewski de A.M. (2022). *Rzecz o kształtowaniu tożsamości zawodowej nauczyciela*, „Roczniki Pedagogiczne”, t. 14, nr 1, s. 101–121, DOI: 10.18290/rped22141.7
- Tchorzewski de A.M. (2023). *Wprowadzenie do pedagogicznej teorii wychowania moralnego*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Ignatianum w Krakowie.

ADRES DO KORESPONDENCJI:

Dr hab. Dariusz Zając, prof. UKW
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy
Wydział Pedagogiki
e-mail: darz@ukw.edu.pl